

U ime Koalicije za REKOM
Udruženje BH novinari i Centar informativno-pravne pomoći iz Zvornika,
organizuju

Regionalne konsultacije sa intelektualcima
o Inicijativi za osnivanje REKOM

4. septembar 2010.
Banja Luka, BiH

PROGRAM

14:15 -14:30 Otvaranje skupa

Milena Savić, koordinatorica konsultativnog procesa u BiH i direktorica
Centra informativno-pravne pomoći, Zvornik, BiH
Dženana Karup-Druško, koordinatorica konsultativnog procesa u BiH i
članica Koordinacijskog vijeća, BiH

Predstavljanje gostiju i učesnika/ca

14:30 -15:30 Zašto i kako REKOM :

- šta može da nam donese REKOM, šta od njega treba da o
- ekujemo;
- kakvi su izgledi da taj projekat nastane i opstane, šta mu ide u prilog, a
- šta je protiv njega;
- koje su prepreke pred ovom inicijativom i kako možemo da ih savladamo

Moderator: Lazar Stojanović, regionalni PR i direktor medijske
kampanje Inicijative za REKOM, Srbija

15:30 – 15:45 Pauza za kafu/čaj

15:45– 16:30 Pitanja i komentari učesnika, replike gostiju

Moderator: Lazar Stojanović

Učesnici:

Lazar Stojanović, regionalni PR i direktor medijske kampanje Inicijative za REKOM, Srbija
Miloš Blagojević, potpredsednik mladih SNSD/Mladi socijaldemokrati Banja Luka, BiH

Tanja Subotić-Došen, Aktiv žena SNSD Banja Luka/Politička akademija Banja Luka, BiH
Tijana Bjeljajac, studentica, Fakultet političkih nauka, Banja Luka, BiH
Mladena Tadej, Documenta, Zagreb, Hrvatska
Mateja Morić, Moja inicijativa, Zagreb, Hrvatska
Andreja Piskač, Moja inicijativa, Zagreb, Hrvatska
Mirela Lišinović, Moja inicijativa, Zagreb, Hrvatska
Jelena Vasiljević, studentica, Političke nauke, Banja Luka, BiH
Aleksandar Batez, PR Inicijative za REKOM, BiH
Danijel Malić, Plava sfera, Banja Luka, BiH
Stanislav Jakica, student, Fakultet političkih nauka Banja Luka, BiH
Tijana Karalić, PR menadžer, Banja Luka, BiH
Dragutin Vasić, student, Fakultet političkih nauka, Banja Luka, BiH
Milovan Dragojević, student, Fakultet političkih nauka, Banja Luka, BiH
Šefika Muratagić, Ključ budućnosti, Ključ, BiH
Safet Muratagić, Ključ budućnosti, Ključ, BiH
Adrijana Pinek, Multidisciplinarno društvo za razvoj mentalnog i socijalnog zdravlja, Sarajevo, BiH
Adis Šušnjar, PR Inicijative za REKOM, BiH
San Makarević, ToPeeR, Doboj, BiH
Biljana Bjelaković, ToPeeR, Doboj, BiH
Vladana Golijanin, Referentna grupa *Hercegovina*, Nevesinje, BiH
Božidar Stanar, književnik, književni klub *Romanija*, Rogatica, BiH
Dražen Crnomat, student, Filozofski fakultet, Banja Luka, BiH
Marko Ačić, student, Fakultet političkih nauka, Banja Luka, BiH
Emina Šehić, studentica, Filozofski fakultet, Sarajevo, BiH
Emina Muratagić, studentica, Pedagoška akademija, Bihać, BiH
Mladen Bubonjić, dipl. politikolog, master komunikologije, Banja Luka, BiH
Radmilo Golijanin, Liga za zaštitu privatne svojine i ljudskih prava, Trebinje, BiH
Sanja Čermak, studentica, Fakultet političkih nauka, Banja Luka, BiH
Dženana Karup-Druško, koordinatorica konsultativnog procesa o Inicijativi za REKOM, BiH
Milena Savić, koordinatorica konsultativnog procesa u BiH i direktorica Centra informativno-pravne pomoći, Zvornik, BiH

Gosti:

Arsim Gerxhaliu, Direktor Odeljenja za sudsku medicinu i nestala lica, Priština/Prishtinë, Kosovo
Slavo Kukić, profesor, Ekonomski fakultet, Filozofski fakultet sveučilišta u Mostaru, BiH
Ismet Sejfija, profesor, Fakultet političkih nauka, Sarajevo, BiH
Mladen Mirosavljević, profesor, Fakultet NUBL, Banja Luka, BiH
Žarko Puhovski, profesor, Filozofski fakultet, Zagreb, Hrvatska
Tanja Topić, Fondacija Fridrih Ebert, kancelarija Banja Luka, BiH
Želimir Žilnik, reditelj, Novi Sad, Srbija
Srđan Puhalo, psiholog, Banja Luka, BiH

Mediji:

Pero Pavlović, BH TV, Banja Luka
Dragan Sladojević, Nezavisne novine, Banja Luka
Biljana Žujić, ONASA, Banja Luka
Vedran Pređić, BHRT - HT 1, Banja Luka

Transkript audio zapisa

Milena Savić: Želim da vas pozdravim u ime koalicije nevladinih organizacija, koja broji negdje preko 900 nevladinih organizacija sa područja bivše SFRJ, takođe vas želim pozdraviti u ime organizacija koje su organizovale ovaj skup, BH novinara, udruge sa sjedištem u Sarajevu i organizacije iz koje ja dolazim, iz Centra informativno-pravne pomoći iz Zvornika. Ja sam regionalna koordinatorica konsultativnog procesa za REKOM u Bosni i Hercegovini. Tu je moja koleginica Dženana Karup-Druško koja će govoriti kasnije. Ovaj skup je nastavak skupa koji ste imali u prijepodnevnim satima na ATV u okviru TV debate i okupili smo se na temu u okviru Regionalnih konsultacija sa intelektualcima iz post-jugoslovenskih zemalja o Inicijativi za osnivanje REKOM-a. Vidjeli ste, neki su prije par dana dobili oficijelni program rada današnjeg skupa i u ovim popodnevnim satima grupa ljudi koji su bili učesnici TV debate nastavili su da se ovdje sa nama druže u popodnevnim satima. Imamo i određeni broj gostiju prema programu. I nešto što je jako bitno napomenuti u okviru ove debate, u popodnevnim satima malo ćemo se više baviti pitanjima dobijanja određenih inputa i dijaloga sa vama u smislu zašto REKOM, koja je svrha, koji su ciljevi, koje su prepreke, koje su mogućnosti funkcionisanja i osnivanja takve jedne regionalne, nezavisne komisije koja ima određene zadatke da utvrdi i javno saopšti činjenice o ratnim zločinima i teškim kršenjima i oblicima kršenja ljudskih prava u post-jugoslovenskim zemljama. Moj kolega Lazar Stojanović, PR direktor u okviru regionalne koalicije i ovog čitavog programa, biće sa vama u okviru moderiranja po ovom pitanju o kome sam ja rekla. Tu su predstavnici organizacija civilnog društva, nevladinih organizacija, aktivisti *ngo* sektora i hvala vam još jedanput.

Dženana Karup-Druško: Zahvaljujem se svima što ste danas došli. Zahvaljujem se učesnicima debate koja je bila vrlo konstruktivna i koja će pomoći javnosti koja ima priliku da gleda televiziju, da shvati šta je tačno inicijativa i šta mi želimo da postignemo sa njom. Moram se pozvati na ono što je profesor Kukić pomenuo u TV debati, odgovornost medija. Odgovornosti medija, mi smo kao novinari itekako svjesni. Udruga BH novinara je među prvima ušla u ovaj projekat upravo zato što vjerujemo u ideju da regionalnim pristupom kome je krajnji cilj formiranje komisije, a kojoj je opet krajnji rezultat pisanje izveštaja o tome šta se dešavalo na prostorima bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, izvještaja u kojem bi činjenično bilo pobrojano događaji koji su se desili, žrtve, nestali, logori, dakle sve ono što se dešavalo, a o čemu mi u regionu imamo nekoliko istina. Nažalost, mi u Bosni i Hercegovini imamo više istina o tome i mi smo uvjereni kao udruženje novinara da samo jednim takvim pristupom možemo doći do jedne istine koju će prihvatiti bar većina javnosti, i u Srbiji i u Crnoj Gori i u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini i na Kosovu gdje su bili najžešći oružani sukobi. Dakle, još jednom vas toplo pozdravljam, hvala što ste došli i pozivam vas da što više učestvujete u današnjoj raspravi.

Lazar Stojanović: Sve ovo izgleda malo drukčije nego kako ina

e ovakvi sastanci izgledaju, pre svega počev od ozvučenja. Mi ćemo ovo što danas budemo ispričali imati u savršenom digitalnom obliku kvalitetno sačuvano za istoriju. Druga stvar koja se malo razlikuje od uobičajenih sastanaka - retko kad na ovim konsultacijama prvo idemo na televiziju, a onda idemo u salu da pričamo. Zašto je to drukčije? Prvo, zato što smo se dogovorili da kretanjem u široku kampanju u regionu idemo u velike medije i da pokušamo da se izborimo za široku podršku javnosti i za to da se naš glas čuje na relevantnim mestima u relevantno vreme i pred velikim brojem ljudi. E sad, iz toga i proističe jedna razlika između ovoga sastanka i one televizije, zato što je većina vas bila na tom snimanju, pa sada izgleda kao da ćemo mi u ovoj sobici ponoviti ono što smo radili na snimanju. Ne, ideja nije u tome. Razmišljajte o razlici kako govorite i kako razmišljate kad se obraćate jednom pretpostavljenom gledalištu od 30.000 do 50.000 ljudi, u odnosu na ljude koji su aktivisti upoznati sa temom i sa kojima razmenjujete mišljenje u grupi od 1.000 puta manje. To reflektovano na teme čini da se ovaj nastavak razgovora malo razlikuje od onoga jutros, ne po tome kako će on biti vođen, ne po tome šta će ljudi da kažu. Nego prvo po tome što će mnogi od naših gostiju koji nisu imali prilike da kažu mnogo toga što su hteli zbog kratkoće vremena na televiziji, moći to da urade. Drugo, što ćete vi kao učesnici ovoga razgovora imati mnogo više prilike da pitate i da dobijete izravna objašnjenja i odgovore na svoja pitanja bez dlake na jeziku, jer ne govorimo pred 30.000 ljudi, nego među sobom. Sada bih hteo da vam predstavim goste koji su došli da bi sa vama porazgovarali o problemima koje REKOM ima. Ti gosti su doktor Arsim Gerxhaliu, direktor Instituta za sudsku medicinu i odeljena za nestala lica u Prištini/Prishtinë, zatim gospodin Slavo Kukić, profesor političkih nauka iz Mostara, gospodin Ismet Sejfića, njegov kolega iz Sarajeva, takođe profesor političkih nauka, gospodin Mladen Mirosavljević, profesor političkih nauka iz Banja Luke, gospodin Žarko Puhovski profesor filozofije na Univerzitetu u Zagrebu, gospođa Tanja Topić koja je direktor Kancelarije fondacije Ebart, iz Banja Luke. Zatim gospodin Želimir Žilnik, budući veliki reditelj iz Jugoslavije i gospodin Srđan Puhalo, psiholog iz Banja Luke. Mi smo se sada pomešali sa vama i ušli smo duboko u vaše redove, sedimo između vas. Nisu gosti na jednoj strani, a učesnici na drugoj strani, tako da ćemo moći da vas movamo da niko od vas ne zaspi posle ručka na sastanku i nikada nećete moći da znate, uvek ćete se iznenaditi da li čovek koji govori pored vas beše gost ili učesnik. Lično mislim da je to dobro. Sada bismo razgovarali manje -više u skladu sa onim o čemu smo razgovarali jutros, prvenstveno o tome šta može da nam donese REKOM, šta od njega treba da očekujemo. Evo, ja najčešće dobijam pitanja od novinara - a kada će da nastupi to pomirenje i kada mislite da ćete ga postići? Pa da budemo potpuno jasni, REKOM nema u mandatu pomirenje, to je jedan udaljen cilj i to nije ono što mi radimo. Vrlo važno je razjasniti stvari i ovo je samo primer jednog mogućeg odgovora na pitanje šta može da nam donese REKOM i šta očekivati od njega, a tu postoje razne stvari, razni nesporazumi, pa i napadi koje možemo da pomenemo i da ih se podsetimo u ovoj situaciji, jer neki smatraju da REKOM radi i da od njega treba očekivati nešto što on niti radi, niti planira da radi, niti ima sredstva da radi, niti oseća kao svoj mandat. Na primer, ne misli da sruši ovu državu u kojoj smo danas gosti, a takve napade ima, znači to nije u našem mandatu. Onda, kakvi su izgledi da taj projekat nastane i opstane, šta mu ide u prilog, a šta je protiv njega? To je nešto što je možda korisno sagledavati iz ugla izbornog procesa koji je u toku, jer u samom tom procesu nešto ide u prilog nama, nešto ide protiv nas. To što mi radimo, možda ide u prilog nekome, možda ide protiv nekoga. Ja bih vas samo zamolio, pošto ovo nije politički sastanak, da ne ulazimo u imenovanje bilo kakvih političkih snaga ili ličnosti, jer to nije tema, nego je tema opšta slika našeg političkog pejzaža i našeg funkcionisanja u njemu. Ličnost u pejzažu uvek izgleda sitno i beznačajno, tako da ovo, kako sam rekao, možda nije dobro. Koji je značaj nas kao jedinog ljudskog elementa u mrtvome političkom pejzažu u kojem mi hoćemo da delujemo, to je možda bolje. Imamo još koje su prepreke pred ovom inicijativom i kako možemo da ih savladamo. Mislim

da mi neke od njih već savladujemo, mislim da u tome imamo već izvesno iskustvo, da se nije pojavio veliki broj novih prepreka, ali da su se stare prepreke malo iskomplikovale. Ja vas molim, i učesnike i goste, da u imenovanju ovih stvari budete potpuno otvoreni i naglašavam da smo sada među svojim, a u saopštenje za štampu stavićemo ono što mi mislimo da pripada saopštenju za štampu, dakle ne bojte se. Ja bih sada molio da se javljate sami, i to i gosti i učesnici. Mislim da će to biti najprirodnije i najnormalnije.

Srdan Puhalo: Mene interesuje da li vi znate kakva je percepcija REKOM-a kod običnog malog čovjeka? Prosto, vi se s jedne strane obraćate širokim narodnim masama, tražite što veću podršku, ali ja mislim da je *background* odakle ste krenuli poprilično problematičan. Govorim za Bosnu i to bi bila veoma korisna informacija da kreirate strategiju nastupa, prosto da vidite u kom pravcu treba ići i koje tehnike ili metode koristiti da bi se što bolje ili što više približili javnom mnijenju, konkretno bosanskohercegovačkom. Odmah ću vam reći primjer. Pošto ja radim istraživanje javnog mnijenja, obično imate izdajničke i patriotske nevladine organizacije ili pojedince. Da li vi imate informaciju kako vas ljudi percipiraju ovde? Da li imate informaciju, jer se postavlja pitanje legitimiteta i mislim da o tome morate voditi računa. I druga stvar koja mi prosto pada u oči, a ne znam strukturu REKOM-a, niti me interesuje, ali prosto čini mi se da je REKOM sveden na jednu osobu i da je to problematično. Možda bi ga trebalo decentrirati. Prvo napadi, onda imate disperziju u napadu, više ljudi trpi udarce, a druga stvar, izbijate argumente tipa autoritarnost, vođenje iz jednog centra, jer su neke organizacije koje ovde slove kao prodemokratske, liberalne, jednako se tako bore za pomirenje, istupile iz REKOM-a, odnosno pojedinci i oni dobijaju prostor i u medijima. Prvo pitanje - koliko njihova riječ ima težinu, jer su i oni poprilično loše opaženi, odnosno percipirani, ali čini mi se da mnogo bolje stoje nego sam REKOM u očima javnosti, ili se daje više prostora, i mislim da su ove dvije stvari važne što se tiče Bosne.

Lazar Stojanović: Hvala vam. Dobili smo konkretno pitanje koje je za početak odlično i štedi nam ogromno vreme za zagrevanje i slično. Prilično je očigledno da pošto REKOM deluje regionalno, njegov značaj i uticaj regionalnog tela predstavljaju jaču silu, nego bilo koji lokalni uticaj bilo koga drugog u regionu, međutim lokalno, stvar stoji tačno obrnuto i mi lokalno praktično u svakoj sredini imamo i ljude i organizacije i političke i socijalne snage i druge faktore koji su daleko jači nego što je to recimo REKOM. U ovom trenutku u Ljubljani i u Skoplju REKOM tek počinje i mnoge druge sile su mnogo važnije. Međutim, ključ ovoga pitanja je Bosna i mislim da o tome treba da vam kaže neko ko je to radio sasvim konkretno, ko se suočavao s tim i ko ima najbolju poziciju da to sagleda i oceni. Mislim da to predstavlja i priliku da nadoknadimo i ono što smo izgubili danas prepodne na televiziji nedostatkom žena i ja bih molio da dve odlične stručnjakinje za to pitanje nama nešto kažu o tome. To je gospođa Dženana Karup-Druško iz Sarajeva i gospođa Tanja Topić iz Banja Luke.

Dženana Karup-Druško: Ja ću krenuti od početka, kako ste vi postavljali pitanje. Vi ste tim pitanjem napravili presjek svih problema koje mi imamo u Bosni i Hercegovini kada je u pitanju naša inicijativa. Prvo, sam proces je krenuo od običnog čovjeka, od žrtve, tako da mi puno bolje znamo kakva je percepcija žrtava prema ovome, nego što znamo kakav je odnos političara. Mi sa političarima, osim ovih poslednjih susreta koje je Lazar pomenuo danas u debati, mi uopće nismo imali susrete. Ja ću navesti samo jedan primjer. Mi smo nedavno imali konsultacije sa udruženjima žrtava u Tuzli na kojima su bili predstavnici sve tri nacionalne skupine. Bile su žrtve i iz reda bošnjačkog, srpskog i hrvatskog naroda i sjedili su u jednoj sali i raspravljali su. I oni to podržavaju. Zašto imamo u pojedinim medijima tekstove kakve imamo, a znam u čemu vi radite, jer je najveći

broj negativnih tekstova o inicijativi bio upravo u Republici Srpskoj. Ja moram priznati da u jednoj kući dođe do svađe između ljudi, a zamislite kada smo se mi svi sastali iz regiona i sjeli za jedan sto da nešto pravimo. Hiljadu puta smo se posvađali oko nečega, ali nikad se nismo razišli, govorim o ekipi trenutno koja je u inicijativi, zato što imamo jedan zajednički cilj. Zato što ja mogu ne voljeti Lazara, Natašu, Vesnu, Daliborku, govorim sad o ljudima iz regiona, ali mislim da to što se meni neko od njih ne sviđa nije jače od naše zajedničke ideje, a zajednička ideja je regionalna komisija kojom ćemo mi utrditi činjenice. Ono što ja mislim da je neophodno svima nama, pogotovo mladim ljudima da bismo mogli krenuti u budućnost. Isto tako i generacijama koje dolaze. Imam ćerku od osam godina koja već sada pita a šta su četnici, dijete gleda 60 minuta televiziju, a rat u Sarajevu. Onda gledamo *Kozaru*, pa ko su sad ovi. Želim da moje dijete kad poraste ne mora učiti od mene, da ne mora učiti o tom nakaradnom školskom programu kakav jeste svugdje, nego da ima dokument koji će imati težinu, pa ću ja moći reći molim te pročitaj, to tu je zaista istina o onome šta se dešavalo. Mislim da nije bilo više pitanja. Centralizacija je bila isto jedna bitna stvar.

Srđan Puhalo: Ja znam šta vi hoćete, ali mene interesuje pragmatično, PR-ovski da kažem. Vi imate mine na putu koje morate ili zaobići ili demontirati. Da li vi znate ko će natjerati da se napravi komisija? Da li očekujete od nevladinih organizacija, građana ili političara?

Dženana Karup-Druško: Uloga cijeloga projekta jeste da se dokument koji pripremamo, u kojem će biti decidno navedeno čime ćemo se mi baviti, bude predat parlamentima svih država bivše Jugoslavije i parlamenti treba da podrže to kao inicijativu da bi države to formirale. Zato i jesmo imali sad sastanak sa predsjednikom Josipovićem i predsjednikom Tadićem, zato što je nama neophodna politička podrška da bi to prošlo. Dakle, to je suština koncepta. Nevladine organizacije su pokrenule inicijativu, mi ćemo napraviti dokument koji ćemo predati političarima, jer za ovaj ozbiljni dokument o kojem ja pričam, nisu nevladine organizacije relevantne da ga napišu. Iza toga moraju stajati države.

Mladen Mirosavljević: Da li je napravljeno istraživanje o percepciji REKOM-a u medijima BiH?

Dženana Karup-Druško: Mi svi znamo kakva je situacija u Bosni i Hercegovini. Ja sam novinar, radim u mediju. Mediji su se u podršci ovoj inicijativi podijelili u skladu sa političkim uticajem koji određeni političari imaju na njih. Zašto pojedini političari misle da ovo nama ne treba? Jedini odgovor koji ja kao novinar sa dugogodišnjim iskustvom koji prati politiku i kao građanin ove zemlje vidim, je upravo u tome o čemu ste vi jutros pričali na debati, a to je da ti ljudi ne žele da se suočimo s prošlošću, da njima treba taj nacionalizam, da im treba najviše u ovom izbornom mjesecu na osnovu čega su svi bazirali svoje izborne kampanje. Potpuno vam je svejedno da li gledate kampanju u Republici Srpskoj, u Sarajevu ili u Mostaru. Sve je isto. Ja sam sinoć gledala Dnevnik 2 portal hercegovački, pratila u Sarajevu kampanje, u Republici Srpskoj. Sve je isto - nacionalizam, nacionalizam, nacionalizam.

(neidentifikovani učesnik): Šta je to po vama nacionalizam? Definicija nacionalizma?

Dženana Karup-Druško: Nemojte da ulazimo u definicije toga.

Lazar Stojanović: Ima snimak koji ostaje. Nećemo moći u transkriptu da identifikujemo ko je ko, tako da bih vas molio da se javljate za reč i kad govorite da se predstavite.

Dženana Karup-Druško: Oni se u stvari boje. Njima istina ne treba. I dok god smo mi ovdje, svi narodi koji žive u Bosni i Hercegovini suprotstavljeni na način na koji jesmo, dok god u svojim torovima idemo na izbore i svi glasamo za svoje, oni imaju šanse da uspiju. Ja vam kažem, u Tuzli kad smo mi bili, bio je čovjek koji je predsjednik Udruženja djece koja su poginula u Sarajevu, bio je čovjek koji je prognan iz Sarajeva, kako on tvrdi, koji je invalid Vojske Republike Srpske, sad živi tamo. Bile su majke iz Srebrenice i ti ljudi mole, žele da se napravi nešto ovako. I to je ono što meni daje nadu i što i ja nekad kad sam na ivici snage, kažem, pa ovo neće uspjeti, samo se sjetim tih slika, tih ljudi, jer to su ljudi koji nikad neće imati priliku ispričati istinu. Koliko realno sudovi mogu završit predmeta? Evo, Hag će se ugasiti. Imamo nacionalne sudove, ma nema šanse da dobijemo ni sudsku istinu kompletnu o onome šta se dešavalo ovdje, a kamoli činjenični zapis koji bi obuhvatio sve, a znamo koliko je toga bilo.

Mladen Miroslavić: Pitao sam konkretno, a i iz drugih razloga da li je napravljeno istraživanje o percepciji u medijima. Jer ako jeste, znamo da je to konkretna stvar, pa znamo ko kad kakvu percepciju ima i koji medij, znači konkretna stvar, bez generalizovanja. Ako imamo podatke, meni je bitno da se govori u medijima o REKOM-u, da je REKOM prisutan u javnosti. Sad je druga stvar da li je negativno, pozitivno itd. Ali i to nam je podatak, jer ako je negativno znaćemo kako da utičemo da tu percepciju promjenimo u pozitivnom smislu. Zbog toga sam ja to mislio.

Lazar Stojanović: Evo, reći ću vam. To je jedno tehničko pitanje, pa samo da uzmem nekoliko sekundi. Mi u istraživanje, pošto to znam u socijalnim istraživanjima zbog makretinga, nismo ulazili, zbog toga jer je to veoma skupo, a akcija prilično kratkotrajna. Znači merenje i ispitivanje percepcije nismo vršili, međutim mi vrlo detaljno, imamo lica zadužena za to, studiramo pres kliping o nama i za pres kliping imamo analizu sadržaja, tako da mi to brojimo i pratimo, ali mi to ne merimo i sada da budem sasvim precizan, ja ne očekujem da ćemo za sedam meseci koliko radimo, moći to uopšte da uradimo, ali imamo vrlo jasne indicije da li nam se imidž pogoršava ili kvari i mi ne merimo. Verujem da je to pravi odgovor na to pitanje koliko je otrovan ili koliko je žestok neki članak protiv nas ili koliko je strasan i pametan članak za nas. To je pitanje drukčije analize. Analiza sadržaja vam jednostavno daje kako stojite, to radimo.

(neidentifikovani učesnik): Mislim da je nastao nesporazum između gospodina Puhala i gospođe Karup. Ovdje o čemu je riječ jeste da mi možemo da uzmemo i pojednostavimo to. Nalazite mine na putu. Međutim, inicijalna kapisla koja pokreće ovaj projekat smo mi se koji smo se ovdje okupili. Mi smo ti koji već predstavljaju javnosti akciju. Ta akcija, ta inicijalna kapisla koju mi treba da pokrenemo među javnim mnijenjem, jeste upravo ona kapisla koja treba kasnije da utiče na funkcionere da bi oni uopšte mogli da prihvate ovakav jedan projekat. Mi ovdje imamo veliki problem što naš narod obično smatra političare kao idole, sadašnje kraljeve, međutim problem je u tome što su to samo funkcioneri. Oni su četiri godine tu su da služe narodu. Vratio bih se na pomirenje u Bosni i Hercegovini. Tu bih se prvenstveno nadovezao na dislokaciju problema. Da ovde jeste prvenstveno problem ekonomski. Ne možete od ljudi da zahtjevate da brinu o nekakvim stvarima, ali svakome je prvenstveno da zna ujutro šta će jesti, kako će dijete nahraniti i kako će dijete otići u školu. I psihološki nemir takođe je tu bitan, međutim ipak je važno da čovjek ostane živ, da može da jede, i tu je prvenstveno bitan ekonomski plan. Time što bismo forsirali ekonomiju u prvi plan naišli bismo na zajednički imenitelj kod svih naroda ovdje. Nikome nije bajno u ovoj zemlji i to nije problem koji može da se riješi preko noći. Nije problem koji može uveliko da

doprinese rešavanju problema što se tiče pomirenja i ujedinjenja, međutim jedan je od zajedničkih, početnih imenitelja koji može da nađe zajedničku tačku kod svih naroda. Ako to nađemo u bilo kojem obimu, u bilo kojoj prilici, mi smo onda u mogućnosti da nađemo kasnije i sledeću zajedničku tačku na osnovu koje ćemo moći opet da okupimo narod oko toga. Ako budemo nastavljali tim kontinuitetom, neće nikakav problem biti na kraju da dođe do pomirenja i da se na kraju izmirimo svi i da živimo kako treba u ovoj državi. Mi smo ovde faktički svi. Ovo je naša otadžbina, mi smo tu rođeni. Nismo rođeni negdje drugdje. Profesor je takođe navodio primjer Njemačke. U jednom od intervjuja sam pročitao da su njemački vojnici voženi do koncentracionih logora zajedno sa građanima da bi ih upoznali, jer su Nijemci imali osjećaj da su upravo oni žrtve. To je ovdje takođe veoma značajno. Ako uključimo televizor i pogledamo na RTRS, vidjećemo događaje koji se tiču isključivo Srba i ne možemo da pogledamo nijedan dnevnik gdje se neće spomenut da je Srbin žrtva u ratu itd. Takođe, ista stvar ako se uključi i pogleda na BHTV ili na Federalnoj televiziji. Te razmirice moraju da se prevaziđu. Što se tiče vremena za ovo, iskreno, moje mišljenje je da nije bilo neophodno da protekne 15 godina da bi se sa ovim počelo. Zašto? Prvo, ljudi koji su bili svjedoci toga, mali broj njih je ili otišao odavde ili umro, znači dosta podataka je izgubljeno. To je veoma veliki problem. Što prije se krene sa projektom, sa prikupljanjem činjenica, samim tim imamo onda veći legitimitet i imamo što jače činjenice koje mogu da dokažu da je to stvarno tako. Slažem se da treba da se imenuju, jer to gađanje ciframa, to je veoma ružna stvar. Takođe, ne možemo sakrivati ljude i ako su došli i ako je čak kršeno ratno pravo. To takođe mora da se utvrdi bez obzira što se takvi izveštaji obično skrivaju. Ti izveštaji moraju da izađu u javnost i mora da se zna ako je prekršen embargo u nekim okolnostima, ako je nešto učinjeno protiv ratnog prava, mora to da se utvrdi. I u vezi sa jezikom. Ovdje je nedovoljno definisano. Prije smo govorili u Jugoslaviji srpskohrvatskim jezikom. Ovdje Srbi pišu ćirilicom. Čisto govorim radi lakšeg razumjevanja. Bošnjaci mješaju jezik koji je hrvatski, i jezik koji je ostao iz onog prije sistema, i ne znam da li je napisana gramatika za bosanski jezik, niti na šta se svodi materinji jezik, bosanski jezik. Ako se želi da jezik preživi, za taj jezik se onda mora napisati pravilo kojim se taj jezik sprovodi.

Žarko Puhovski: Dvije stvari bih htio reći. Ko hoće da narod bude uz njega, neka se bavi politikom. Posao onih u nevladinim organizacijama je da ih narod mrzi i meni ta ideja da se mi bavimo kako na nas gledaju mediji, kako na nas gleda narod, je potpuno nevažna. Posao nevladinih organizacija je da švercaju teme u središte rasprave. Jasno i glasno. Političari to ne mogu napraviti, jer sada neće dobiti podršku. Mi možemo stvoriti situaciju u kojoj će jednog dana to postati prihvaćeno, sad nije. I naprosto se razlikujemo po temperamentu, po karakteru, na one koji hoće da ih tapšaju po ramenu i one koji pristaju na to da ih pljuju. Posao onih koji ovo rade za sada je da ih pljuju, točka, i ne vidim nikakvih posebnih potreba da se time neko naročito bavi. Ono što je kao drugo bitno jest da se taj posao bavi po kriterijumima koji odgovaraju nama samima. Primjer ću uzeti, molim da mi se oprostite. Gospođa Dženana je maloprije rekla bile su žrtve u Tuzli i jedan je protjeran iz Sarajeva, kako je rekao. Što se mene tiče, ja sam Srbin i za mene je stvar gotova. Ovi su žrtve, a ovaj je navodno protjeran iz Sarajeva. Rekli ste - ovaj je protjeran iz Sarajeva *kako je rekao*, jer to je ograda, jer jedan od najvećih tabua u Bosni jest govoriti o žrtvama Srbima i Crnogorcima unutar opsjednutog... to je jedino da kažem iskustvo kad sam bio napadnut fizički u poslednjih 20 godina, kad sam bio u Sarajevu, kad smo o tome govorili. Jedino što je bitno je naš kriterij, a to je da budemo koliko je ljudski moguće objektivni. S jednakima jednako, s različitim različito. Ko ne može podnijeti to da su i Bošnjaci radili zločine i Hrvati i Srbi, neka se bave politikom, ali ne ovim poslom. Dakle, tu ne može biti ovi su ovako ili ovi su možda ili kako se kod nas kaže - Srbi su radili

sistematski zločin, a kod nas su bili incidenti ili obrnuto. To politički može proći, to se može ovako ili onako dokazivati, ali ta stvar nije za nevladinu organizaciju. Paradoks je slijedeći. Nevladine organizacije su skupina samozvanaca. Nitko nas nije postavio, nitko nas nije izabrao, mi smo došli i rekli smo - evo nas, mi bismo bili to i to. Kao Pajo Patak na Kopakabani i nema nikakve demokratske legitimacije. Mi nemamo demokratsku legitimaciju. Ja sam bio šest godina predsjednik Hrvatskog helsinškog odbora. Mene je izabralo 23 ljudi. To je 0,000, ne znam koliko promila hrvatskog stanovništva. Dakle, u demokratskom smislu ja sam nitko i ništa. Kako mogu biti netko, time što imam argumente, time što imam podatke, time što eventualno uspijem dokazat da sam objektivan i to na razini 5 ili 10 godina, ne na razini 6 mjeseci. Dakle, ja govorim iz jedne mastodontske, stare generacije endžeovaca koja je tako odrastala. Vi ćete možda imati drugu situaciju, ali ja mislim da još uvijek, pogotovo u Bosni i Hercegovini treba ići, ne tako da se bavimo izbjegavanjem, nego da hotimično stanemo na svaku minu koja dođe i doživljavamo eksploziju kao šok koji će na nekoga eventualno djelovati. Kad imate, recimo, Natašu Kandić, ona ako ništa drugo, sigurno se neće bojat mina, pa će gazit na svaku i preživjet će kao što je do sad preživjela i neki od nas takođe. Ako se ide na ovu drugu varijantu, onda je to politika. To nije ni bolje ni lošije, kao što nogomet nije bolji ili lošiji od košarke, ali ne možete počet nogometnu utakmicu i onda na poluvremenu reć - sad se igra košarka. Dakle, igramo nogomet po tim pravilima, igramo košarku po drugim pravilima, kako se komu sviđa. Nijedno nije bolje od drugoga, ali nije dobro da se miješaju pravila. To mi se čini bitno.

Dženana Karup-Druško. Ja moram samo odgovorit pošto sam lično prozvana. Dakle, ja sam novinar i kod mene nema jezika koji se koristi u nevladinom sektoru, nego se uvijek govori imenom i prezimenom. Bez veze je sad ovdje da pričam da radim u novini koja je prva otvorila priču o zločinima nad Srbima u Sarajevu, ali me čovjek optužio za nešto što nema veze ni sa čim. Dakle, molim vas, nemojte me hvatat za riječ, ja vam nisam prava adresa.

Lazar Stojanović: Veoma je važno to što je rečeno o razlici između političkog angažmana i nevladinog angažmana, jer to je ključno. To vam određuje i način života i rezultate akcija i ciljeve koje birate i to je nešto što svako sam sa sobom uradi pre nego što uopšte uđe u te situacije. Ja zahvaljujem Žarku i molio bih gospođu Tanju Topić da...

Tanja Topić: Ja ću u potpunosti podržat ovaj princip i pristup koji je gospodin Puhovski iznio. Znači, insistiramo iz one pozicije za koju smo se opredjelili na objektivnosti. Ili smo u priči ili nismo u priči. Ono što je najpogubnije i što se dešavalo u Bosni i Hercegovini jeste da dobar dio, pogotovo intelektualne zajednice, čuti o ovome za što smo se mi opredjelili; intelektualci ne mogu da čute, pa makar bili u kontekstu ili van konteksta nevladinih organizacija. Ne treba biti naivan i vjerovati da će ova inicijativa proći u krajnjoj instanci bez zelenog svjetla politike. To je jednostavno iluzija koje ima i koja može tu priču okončati. Isto tako, ne treba biti naivan pa vjerovati da podrška Ive Josipovića i Borisa Tadića znači automatski, *a priori* političku podršku, jer se te odluke donose u parlamentima, a parlamenti u svim ovim državama nisu niti Boris Tadić, govorim o personifikacijama politike koje podržavaju Inicijativu za REKOM, i isto tako politika Ive Josipovića. Hoću reći, kad govorimo o Bosni i Hercegovini, o tim minama. Jedna mina dolazi, znači o kontekstu tih mina, dolazi direktno od političkog uticaja. Jedan dio nevladinih organizacija je direktno pod šapkom politika kojima nije u interesu inicijativa REKOM-a, isto tako one se direktno finansiraju iz budžeta tako da se nalaze pod tom vrstom direktne kontrole. Druga mina na koju inicijativa REKOM nailazi u Bosni i Hercegovini je mina, je dio nevladinih organizacija koje su bile

dio priča REKOM-a i koje su tu inicijativu iz svojih razloga napustile. Znači da taj dio priče sama inicijativa REKOM treba ignorisati, radeći upravo na ovim pristupima o kojima je gospodin Puhovski govorio.

Slavo Kukić: Moja prijateljica je rekla da intelektualna kasta šuti. Ja se ne bih uopće složio, jer ako se pođe od konstatacije da intelektualna kasta šuti, obaveza je odgovoriti na pitanje šta je intelektualac. Pođe li se međutim od majnhajmovskog pristupa intelektualca, onda ja mislim da intelektualci ne šute samo što ih je ako se pođe od te pozicije malo. Malo dakle i tu imamo logiku stereotipa. To je obrazovan čovjek. On može biti fah idiot. On i intelektualizam nemaju nikakve veze. Logika stereotipa naprosto je problem s kojim se mora nevladin sektor boriti. Vi sad imate u zadnjih godinu dana dva paradigmatična slučaja. Jedan je vezan za Srebrenicu i drugi za Dobrovoljačku. I u vezi sa jednim i u vezi sa drugim izbija na površinu logika stereotipa. Bosanskohercegovačka logika stereotipa. U jednom slučaju se pokušava po svaku cijenu umanjiti broj žrtava ili uopće učinak jednog homeocida. U drugom slučaju, na drugoj strani se pokušava potpuno negirati postojanje zločina nad čovjekom, u Dobrovoljačkoj ulici. Pa se kaže da je poginulo šest ljudi. Zar to nije zločin? Samo jedan čovjek je zločin. Logika stereotipa je naprosto nešto s čim se nevladin sektor i REKOM, mora sukobljavati. Nije logika stereotipa imanentna samo u Bosni i Hercegovini. Pogledajte šta se događa u Hrvatskoj. Prvo uopće nije bilo Jasenovca, pa je onda malo bio, pa je ove godine eno ga tamo. Svi su, čak i Šeks. Taj podatak je tamo argument u prilog tezi da se kreće. Ovdje mi, međutim, nismo ni na početku puta da dođemo do Šeksova Jasenovca. Ni na početku puta, jer smo još uvijek, oni su još uvijek u svojim busijama i nitko ne napušta rov. Šta hoću reći, da naprosto je zadatak REKOM-a veoma težak. Ovo je regionalna inicijativa. Ovakva inicijativa u Bosni i Hercegovini je propala. Startala je početkom 2000-tih godina, ušla na velika vrata i nije uspjela, jer nije dobila podršku državnih struktura. To ne znači da želim obeshrabriti, želim samo upozoriti na to kako je to težak posao. Sad se postavlja pitanje šta ako sutra ne dobije REKOM podršku državnih nomenklatura. Ja ne mislim da zbog toga treba staviti točku baš po osnovu onoga što je govorio profesor Puhovski. Mi smo samozvanci, bez legitimiteta, ali spremni da nas pljuju. To je proizvod naše slobodne volje. A to drugim riječima znači da na tome treba raditi, jer onima koji su protiv toga naprosto ide na ruku, oni prizivaju logiku, strategiju zaborava o kojoj je profesor Puhovski govorio u televizijskom razgovoru, a mi smo se opredijelili da se toj logici suprotstavimo. To drugim riječima znači pokušati s najoptimalnijim rješenjem, s idealno tipskim. Ne bude li, idemo kako možemo. Idemo s njima, ali i bez njih.

Tijana Bjeljac: Pričali ste u emisiji o velikoj i maloj istini i kako to pomiriti. Na primjer, ja kad sam otišla u Zapadnu Evropu imala sam situaciju da me pitaju kako si ti Srpkinja iz Bosne. Zar nisu Srbi napali tvoju državu, agresori nad Bosnom? Znači, sva moja istina koju sam ja učila u školi je pala u vodu. Koja je to sad istina? U Srbiji i Hrvatskoj mogu da postoje dva različita obrazovna sistema ili različite knjige, ali šta je sa nama? I još jedno konkretno pitanje. Na primjer, moja ulica, znam ime, ali ne znam ko je zapravo bio taj čovjek i onda mi je došao prijatelj i rekao - *Ma on je ubio stotinu ustaša u Drugom svjetskom ratu ili tako nešto*. Šta je sad sa tom istinom? Kako ćemo nju staviti u knjige? Kako ćemo staviti to da je neko ko je ubio stotinu ljudi u istoriji, zapravo jednom narodu heroj i po njemu se zove ulica? Kako ćemo staviti u knjige to da se Naser Orić slika sa sarajevskim studentima, grli se i oni to stavljaju na fejsbuk zato što su to tako ponosni što su ga upoznali. Kako ćemo tu istinu pomiriti? Kolega je rekao da je trebalo početi odmah. Imala sam priliku da pričam sa gospođom Fridom Menko, ona je preživjela Aušvic i ona je rekla za neke stvari da je prerano. Znači Aušvic, prošlo je toliko godina i ona je rekla jednostavno za neke stvari je prerano. Je li mi trebamo

sačekati sad da pomru svi ti ljudi? Još jedan komentar na to da smo zatvoreni. Da, jesmo zatvoreni, jer svaki dan u Banja Luci možete pročitati kako je Federacija stopirala ovo. Obustavila ono, nema para za ovo. Upravo, ja govorim iz svog ugla jer sam ovdje. Na drugoj strani je sve važno. Koliko ljudi u Banja Luci čita Dnevni avaz da vidi isto to, samo drugi nazivi, tako da je veoma teško čak iako dođemo do brojki. U redu je imati brojke, to je naravno pozitivno, ali kako ćemo to staviti u psihu ljudi?

Šefika Muratagić: Govoriću o procesu trijeznjenja. Nekako mi je neadekvatna riječ katarza. Ja bih to rađe nazvala trijeznjenje. Čini mi se da proces trijeznjenja, ipak pored svih oprečnih mišljenja, najlakše ide u nevladinom sektoru, bar u onom dijelu nevladinog sektora kojem ja s ponosom pripadam, građanskom dijelu. Ja vam odgovorno tvrdim da je to 80% nevladinog sektora u Bosni i Hercegovini. Vratću se malo na razmišljanje profesora Slave Kukića i gospođe Tanje, i ja uz dužno uvažavanje, uz časne iznimke, mislim da intelektualni krug u Bosni i Hercegovini ne čini dovoljno da potpomogne ovaj proces. Ne znam je li sreća ili nesreća, osim toga da oni o tome stručno analiziraju i da se ograde da to oni rade samo sa aspekta struke. Sa ljudskog aspekta zaista čine vrlo malo, što je žalosno. Evo mlada gospođica je rekla da je čula od nekog u Njemačkoj da je prerano za ovaj proces. Oprostite Aušvic i Njemačka se desila u XX vijeku. Ovo što se desilo na prostorima bivše Jugoslavije ili u Bosni i Hercegovini desilo se u XX vijeku. Mislim da nije prerano. Kao što je rekao kolega do mene, trebalo se desiti i ranije, trebalo se desiti i brže. Ono što ću reći o procesu REKOM-a, dakle već tri-četiri godine s ponosom podržavam ovaj proces i mislim da je dobra stvar i osvrnuću se na ovo što je rekao gospodin Puhalo. On je pitao i čini mi se da Dženana nije odgovorila na pitanje **zašto su nevladine organizacije koje su podržavale proces REKOM-a, pod navodnicima, taj proces „žestoko popljuvale“ i distancirale se od njega. Odgovorno tvrdim, uz časne izuzetke, poznajem neke od nevladinih organizacija koje su to uradile, da su to uradile čisto iz materijalnih razloga. Dakle, njihova očekivanja su bila da možda u ovom procesu i zarade. Dobar dio nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini zaista naučio da samo kroz realizujuće projekte i aktivnosti da samo zaradi na tome.** Hoće li efekat od toga biti bog zna kako pozitivan, hoće li ostaviti nekog traga, to više nije ni bitno. Odgovorno tvrdim, dobar dio, uz časne izuzetke, iz tog razloga se distancirao od procesa REKOM-a. Zatim, osvrnuću se kratko na izlaganje profesora Mirosavljevića u televizijskoj debati. Njegovo izlaganje mi se činilo suviše pesimistično. To da mladi u Banja Luci pojma nemaju gdje je Cazin ili da mladi iz Cazina misle da u Banja Luci žive samo četnici. Ja zaista mislim da je to podobro prevaziđeno. Ja ću kratko, onako kao u filmu poredati segmente, slike. Skupa sa mojom porodicom bila sam deportovana preko Vlašića, Skendervakufa i Kneževa 1992. i doživjela strašno ružno iskustvo da sam kamenovana ili autobus kojim smo deportovani u Kneževu. U augustu ove godine u jednom projektu moje nevladine organizacije organiziram sa Centrom za mlade u Kneževu info sto. Jedno divno, normalno ljudsko iskustvo. Vjerujte, nema ograda. Mladi u Kneževu su bili veoma obradovani što su imali priliku da neko dođe i da radi nešto pozitivno u Kneževu. Prilazi mi čovjek, pripadnik kako on kaže elitnih jedinica Vojske Republike Srpske i priča svoje jadno, otužno iskustvo. On je poslužio u ratu nečijem cilju. Sad je obespravljen, bez ikakvih sredstava za život, bez pomoći i mi pričamo skroz ljudski. Prisutne su emocije, ja to ne mogu reći, ali mi skroz otriježnjeno pričamo o njegovim problemima koje on sad ima u 2010-toj. Ja pričam o problemima koje sam imala 1992. i vjerujte mi, jedno drugo razumijemo. Sutradan taj isti info sto organiziram u Jajcu. Prilazi mi pripadnik bosanske vojske. Priča uglavnom o svojim životnim problemima. Osjeća se prevarenim, izdanim i iskorištenim. Mislim da ima pomaka, nisam nerealna, nisam pretjerano optimistična, ali pomaka ima, ali dajmo ga svi i intelektualci. I vi iz obrazovanja i političari dajte popustite u ime naše djece, a pogotovo mi iz

nevladinog sektora - dajte pogurajte, pomozite, napravite iskorak. Ne budite samo stručnjak, nemojmo to duboko analizirati, budite čovjek.

Lazar Stojanović: Hvala gospođo. Imamo sada četiri govornika, zatim kafa, a ova četiri govornika su prvo profesor Puhovski koji je hteo da da određeno razjašnjenje sa velikim i malim istinama, zatim vi, zatim profesor Sejfija i vi.

Žarko Puhovski: Govorio sam o ovome što se uvjetno govori velika i mala istina, kao o nečemu što se ne može i ne treba pomiriti. Ne radi se o tomu da mi pomirimo te istine, nego da nam na ovom području ovo važi, na onom ono. Primjer s kojim sam svaki put nastradao u Hrvatskoj kada sam ga iznio, pa ću ga iznijeti i ovdje. Ako je meni išta u hrvatskoj povjesti mrsko, onda su to ustaše, ali ja se zalažem za to da ustaške uniforme budu legitimne samo na Blajburgu. Ustaške, četničke uniforme, uniforme crne legije su znak žrtve na Blajburgu. Nigdje drugdje nego tamo. U Jasenovcu se ne smije svirati himna na komemoraciji, jer su tom himnom svako jutro u 6 sati budili logoraše.. Ko će od ovih ljudi iz *ngo* u Hrvatskoj izdržati da stoji u redu sa ustaškom uniformom kraj sebe? Niko, jer su ideolozi, a nisu aktivisti. Jer nisu u stanju razlikovati malu, lokalnu istinu od velike istine. Ustaše su u povijesnoj historijskoj razini zločinci, u Blajburgu su žrtve. Isto kao i četnici isto kao i... bijela garda itd. To je posao koji se pred nama nalazi. Tu od epistemologije istine prelazimo na psihologiju. Ko to može izdržat? Lako je to reć. Ja znam da bi meni bilo jako teško da čovjek kraj mene sjedi u ustaškoj uniformi. Ali ako to hoću zastupati, onda moram pokušati izdržati neku konsekvencu. Dakle, ne radi se o pomirbi. Ja se neću pomirivati s ustašama, ali ću priznati činjenicu da su ustaše tu bile žrtve. Ja mogu biti protiv Srba, četnika, Hrvata, tu su bile žrtve. Svugdje drugdje su počinitelji. Hapsi, ja sam za to da se svugdje po Hrvatskoj hapse ljude sa ustaškim uniformama bez ikakvog obrazloženja dodatnog, osim toga jer je to znak mržnje, ali u Blajburgu nije. Hrvatska himna je pristojna himna za razliku od Francuske koja ima 14. kiticu koja počinje *pobićemo naše neprijatelje, njihova crijeva nositi na svojim bajonetama* itd., ali to su bila druga vremena, pa su himne bile drukčije. Hrvatska ima sasvim pristojnu himnu, ali u Jasenovcu ona znači nešto drugo. Samo paralele radi, u malom gradiću Dahau gdje je bio jedan od velikih logora, lokalno gradsko vodstvo je u jesen '45. odlučilo da se u Dahau nikada više neće izvjesiti njemačka zastava u znak poštovanja žrtvama u tom gradu. Zastava je danas drukčija nego '45., ali od '45. do danas u Dahau nikad nije izvješena njemačka zastava i oni imaju posebno odobrenje da ne postupaju po zakonu, jer po zakonu se zastave izvješuju. Dahau ima odobrenje od njemačke vlasti da ne mora izvjesiti njemačku zastavu i to pravo. To znači građanski stav. Dakle, ne mi smo dobri Hrvati jer dajemo ruku Srbima, ne mrzimo ih pretjerano i slično, nego da se zaista pređe preko vlastitih dubokih uvjerenja i osjećaja. A to može eventualno poneko od naše generacije. Treba se nadati da je ovoj mladoj generaciji to opterećenje malo manje, iako nisam siguran, da budem pošten. Ali bi moglo bit malo manje, međutim onda se pojavljuje ono što psiholozi zovu transgeneracijsko prenošenje traume koje ima dodatnih elemenata o kojima sad neću govorit. Međutim, to mi se čini da je ideal do kojeg mi dolazimo. Ostalo će ili napraviti država ili neće napraviti. Ako ne napravi što je rekao kolega Kukić, onda ćemo gnjaviti dalje. Neću reć na našem jeziku, nego samo na engleskom. Naša zadaća je da budemo samo *pain in the neck*.

Lazar Stojanović: Hvala vam Žarko, stvarno jedno dragoceno razjašnjenje.

Miloš Blagojević: Samo jedan komentar. Mladi u Banja Luci ne znaju ni ko im je predsjednik, pa gdje je Cazin. Složio bih se sa komentarima profesora Puhovskog i Tanje Topić. Veliki broj

nevladinih organizacija, usudio bih se reć preko 50% je pod uticajem političkih partija ili donekle ili u većini ispunjava njene zadatke ili ciljeve, ili kao što svi znamo da je javna tajna da veliki broj nevladinih organizacija pere novac, tako da jednim dijelom i finansira političke partije, sad pogotovo u predizbornim kampanjama. Ovo što je rekla Tanja Topić da je REKOM dobio podršku Ive Josipovića i Tadića, ali to ne mora da znači da će dobiti apsolutnu podršku kad se bude osnivala komisija. Oni koji budu tu, oni koji hoće da se bave time, utvrđivanjem činjenica, istine, imaće jako puno problema. Evo, pogledajte malo ovu brošuru i skoro 50 % su zaključci tipa - da je ključno da te činjenice prihvate jedni, prihvate drugi i prihvate treći. To je minsko polje, kad se već izražavamo u tim minama. Isto se desilo na jednom seminaru gdje je bio jedan član Predsjedništva Bosne i Hercegovine, kad je on rekao - *Ja znam svoju istinu, ja se te istine držim. Šta me briga ako neko utvrdi neku drugu istinu*. Neću imenovati, jer stvarno ako od samog političkog vrha neko to kaže, kako očekujete od običnog mladog čovjeka ili običnog malog čovjeka da prihvati nečiju istinu? Divim se doktoru iz Prištine/Prishtinë, kao što je rečeno, da ima svoje lične žrtve i na toj snazi da prihvati. Neki ljudi koji su izgubili bližnje, potrebna je snaga i potrebno je vrijeme, kao što je rečeno da je možda i prerano. Potrebno je vrijeme da skupe tu snagu, da barem prihvate istinu ili neku činjenicu koja njima trenutno ne odgovara. Jednostavno, postoje oni koji se ne žele baviti time, ali oni koji se iz toga povuku, pa hoćeš, nećeš, ne moraš.

Ismet Sejfića: Ja vjerujem da je život čudo. Što kažu ovdje kod nas - ako prijepodne ne uradiš ništa, nećeš ni poslijepodne stići u životu. Srđan je postavio na početku odlično pitanje, nekako mi je tu uvijek u podsvijesti, slažem se sa ovim što profesor Žarko govori i tu smo apsolutno na istom. Ali je činjenica da je ta percepcija interesantna po istraživanju stvari, ali moram priznati da ja sam lično u toku proteklih par mjeseci posjetio aktiviste REKOM-a. U stvari, obavili smo dio intervju, dio od 150 intervju sa akterima ove inicijative. Opet se radi o istraživanju koje stranci finansiraju. Ja nemam sad mogućnost da govorim o rezultatima prve faze istraživanja. Jedan dio pitanja se odnosio na to šta mislite o REKOM-u, kakva je situaciju itd. 150 predstavnika raznih organizacija intervjuirano u čitavoj Bosni i Hercegovini. Zasad. Istraživanje će inače biti urađeno i u Srbiji i u Hrvatskoj, Crnoj Gori i Kosovu. Znae šta se pokazalo? Od 150, 120 u biti još uvek nisu načisto s tim šta uopšte REKOM jeste. 70-tak predstavnika organizacija smatraju da komisija već postoji - *Ali mi ne znamo ko je tu. Mi smo čuli - A članovi ste? - A jesmo. Znae, projekti, svaki dan moraš pisat projekte*. Vjerujte, takav je odnos bio, razočaravajući, ali je situacija takva kakva je. Bio sam u Srebrenici i otišao u organizaciju srpskih žrtava Srebrenice. Nezaobilazna stanica. Tamo se mora otić. Vrlo mlad čovjek tamo je predsjednik. Vjerujte, ovo je prvi put da u poslednjih deset godina kroz ova vrata prođe jedan Bošnjak, apsurdna stvar. Pa sam posjetio bošnjačke žrtve Srebrenice. Dva potpuno suprotna stajališta kad je REKOM u pitanju, reklo bi se nespojiva. Ne treba stati zbog toga, ali onda u popodnevnim satima dolaze sad njihovi aktivisti s terena. Dolazi jedna grupa građana iz mjesne zajednice kod Srebrenice i ja sam mislio da se radi samo o Srbima, ali u stvari su Bošnjaci i Srbi zajedno došli i sad mi pričamo. Oni su željeli da napravimo grupni intervju, da svi odgovaraju. Tamo ima 20 pitanja i zaista sve se svelo na slijedeće. Mi živimo u selu u kome smo jedni drugima učinili mnogo zla, mi to odlično znamo. Proteklih nekoliko godina smo tako s podozrenjem gledali jedni na druge kad je ovaj proces povratka počeo. Bila je nekakva ravnoteža straha. Šta to oni tamo nama sad, ali smo tu komšije. Jednostavno, logika svakodnevice preovladala. Pa kako sad živite. Ma kaže, vjerujte normalno. Normalno, koliko je to moguće u takvim okolnostima. Nema sukoba, nema tu nikakvih trvenja, živi se u jednom stanju koje možda jeste stanje međusobnog trpljenja, ali oni žive. Međutim, znae šta je problem, problem su stranci. Oni dođu ovdje i onda logikom povratka povratnicima dovedu 20 motokultivatora i podjele samo

Bošnjacima, a mi Srbi ostadosmo bez motokultivatora i onda nastaje razdor u selu. Zato kažem, život je čudo i koliko znam i povijest bilježi stotine slučajeva u kojim su se stvari mijenjale bukvalno preko noći, odnosno ona konačna promjena je dolazila preko noći, iznenađujuća. Ona ima uzročno-posljedični karakter, ali incidenti postoje. Ako takav primjer može postojati u Srebrenici - zašto ne bi i u regionu u cjelini?

Stanislav Jakica: U mom televizijskom obraćanju za vrijeme debate, ja sam vam pomenuo primjer opštine Mrkonjić Grad iz koje ja dolazim. Tamo je '95. godine u akciji Hrvatske vojske *Oluja* počinjen stravičan zločin nad civilima i vojnicima koji su se u to vrijeme zadesili u tom regionu. Stradalo je na stotine ljudi, ali ono što je pozitivno, ono što ova inicijativa treba da podrži jeste da se život u tu jednu malu krajišku opštinu vratio. **Poražavajuće je za naše društvo da postoje ljudi koji ne opravdavaju inicijativu REKOM-a.** Ne smijemo dozvoliti da našu sudbinu interpretiraju drugi ljudi. Mi smo svjedoci toga, prošli smo sve to. Moramo dati doprinos da istina izađe na vidjelo. I druga stvar, ne smijemo dopustiti da nas zapad percipira po ratu i stradanju. Ako se to desi, onda ova inicijativa nema svoje opravdanje kada je riječ o mladim ljudima koji sjede ovdje sa moje lijeve i desne strane. Dakle, gospodo draga, uz sve ono što ćemo utvrditi, uz silne žrtve koje su se desile, pokažimo pozitivnim primjerom da se život vratio i na taj način pošaljimo sliku svijetu da želimo da idemo naprijed. Stradanja su iza nas, ali budućnost je ispred nas.

Lazar Stojanović: Ja predlažem da sada razmislite o čemu ćemo da razgovaramo narednih 45 minuta, odnosno znamo o čemu ćemo, nego da vidimo ko želi da govori.

Žarko Puhovski: Budućnost je uvijek iza nas, a prošlost je pred nama jer je vidimo. Mi idemo natraške, to je problem.

Radmilo Golijanin: Liga za zaštitu privatne svojine i ljudskih prava Trebinje. **Ja u ime svoje organizacije pozdravljam ideju REKOM-a i mislim da je to jedna ideja koja bi bez obzira na mine i otpore koje su pomenuili prethodni učesnici, trebalo da zaživi i trebalo bi da se gura bez obzira na otpore.** No međutim, hoću da kažem da ovdje trebaju da ideju REKOM-a iznesu beskompromisni borci, ljudi koji se nisu uplašili ni u toku rata, a kamoli u poslijeratnom zbivanju. **Mi treba da osudimo pod broj jedan sve nedaće, odnosno sve nezgode, sve zločine koji su se dešavali u okviru svoga naciona i svoga entiteta.** Tek onda možemo da dođemo do kompromisa i formule gdje možemo svi da se složimo. Lako je meni, ovdje možda ima uhoda od političara i može da se prenese pojedinim političarima da vidimo šta se dešava. Koliko čujem i ovaj vezir naš poslao je pojedine uhode da vide zašto se njegovo ime ne pominje u Republici Srpskoj. Pominje se predsjednik Srbije, predsjednik Hrvatske, ali se ne pominje predsjednik Republike Srpske.

Lazar Stojanović: Da nas je zvao i primio našu delegaciju to bi se svakako pominjalo, prema tome valjda će razumeti zašto se njegovo ime ne pominje.

Radmilo Golijanin: Vjerovatno hoće i to sam htio da kažem da treba proširiti mrežu. Ja govorim za Hercegovinu, ja znam, međutim većina ne zna šta je REKOM, čime se bavi i šta je ideja. Ja sam u nevladinom sektoru. Milion je bilo pokušaja pravljenja raznih koalicija. Sve te koalicije su bile kratkoga uspjeha, no međutim ovo treba da iznesu ljudi koji imaju neukaljanu prošlost. Ne može piroman da gasi požar, ne može ratnohuškaški novinar da sada kaže on je mirotvorac, demokrata i zastupnik ovih pravila. Mislim da ne može, bez obzira o kome se radi, bez obzira da li je iz jednog,

drugog ili iz trećeg entiteta. Ali svi mi dobro znamo ko su ti ljudi, a znamo isto i među nama ko. Ima časnih ljudi koji bi se uključili u ovo i iznijeli ovaj teret, jer trebaju ugledni pojedinci u sredinama da bi ova ideja prošla. Ne možemo da radimo samo na masovnosti. Nije ovdje dovoljna masovnost, odnosno nije ni potrebna. Ovdje nam je potreban kvalitet, da se stvarno utvrdi činjenično stanje, a da li će biti pristupa, da li će to da podrži 30 %, 70 % to apsolutno nije bitno. Prema tome, ja i moja liga pristupamo Inicijativi za REKOM, ali molio bih da budu prisutni i da područje Hercegovine ima reprezentante svoje po imenu i prezimenu u okviru REKOM-a.

Lazar Stojanović: Hvala vam mnogo i ovo što ste predložili smatrajte dogovorenim. To je upravo način na koji mi radimo i mi rastemo svakoga dana što može i da se vidi. Prema tome, mislim da je to i najbolji argument onima koji nam prigovaraju da to ne funkcioniše i da opada naša delatnost. Ja bih molio gospodina Žilnika.

Želimir Žilnik: Slušajući malopre diskusiju imam utisak da se dosta stvari razjašnjava, da u svakom slučaju sad dolazimo do pozicije gde nam je otprilike situacija REKOM-a i vrste otpora i borbe koja predstoji jasnija, nego što smo imali u glavama kada smo se sastali. Dok sam slušao diskusije, stalno sam mislio koji su primeri u svetu da takva akcija biva javno prezentirana i onda počinje da pronalazi ljude koji je podržavaju. I sad sam se setio dva-tri primera. Video sam u Austriji, mislim da je to bilo prošle godine, jednu fenomenalnu izložbu o zločinima Vermahta, ne SS, nego o zločinima Vermahta. To je bila ogromna tabu tema. Dugo se godina negiralo da je Vermaht uopšte činio zločine i onda je Nemačka, pre svega, ja bih rekao istorijski instituti, konačno je to država odobrila i otvorila arhive i neverovatna izložba koja je prosto zašla u domen takođe veoma osetljivih odnosa u koji će neminovno ova inicijativa REKOM-a zaći. Zatim se sećam u sred Berlina, u ostacima Princ Eugen hotela koji je bio sedište SS-a. Taj hotel je bombardovan u Drugom svetskom ratu. On je ostao još uvek u ruševinama, a njegov ogroman podrum koji je sačuvan, to je zgrada bila preuzeta od Gestapoa gde je bila i centrala i zatvor. Taj podrum je pretvoren u jedan fenomenalan muzej koji se zove *Toponimi terora*, gde su izložene činjenice na temu šta se tu dešavalo i ko je sve u tim podrumima zatvaran i mučen. I za mene je bilo fascinantno da sam među fotografijama i slučajevima zatvorenika gestapovskih video i kasnije zvaničnike DDR-a. Znači, Ulbrihta i drugih. To se uopšte nije krilo. Misleći na te primere, prva briga koju mi oko ovoga imamo to je da REKOM očigledno nema svoju teritoriju gde bi uopšte mogao da planira veliki memorijalni muzej, institut kakav je veliki muzej holokausta u Berlinu koji je napravio Libeskind, koji je prosto sad jedan svetski sajt. Nema šanse da o tome možemo da razgovaramo, ali imamo jednu drugu priliku o kojoj ja predlažem da se razmisli i da se iskoristi, a to je virtuelni prostor interneta. Ja predlažem za razmišljanje i ideju da se ne čeka do konačnih rezultata, nego da se vrlo brzo na internetu postavi jedan plan kako će se ti rezultati prikupljati, a da se sa već definitivnim nalazima izađe i da se to objavi, kao da je prva faza budućeg istraživanja, da se objavi na jednom solidnom veb sajtu. On će prvo izazvati s jedne strane polemike, ali s druge strane izazvaće i priloge ljudi. Dakle, da se objavi prostor ili grad ili teritorija gde su istraživanja završena, a takvih teritorija sigurno imamo. Ono što je radio Fond za humanitarno pravo u Beogradu, a i mnogi drugi, recimo kolege iz Hrvatske itd. I da se tu ostavi jedan prostor, da će za svaki novi argumentovani prilog ili dodatak biti uziman u obzir. Nikako da se ne kaže da su to definitivna istraživanja. Razume se u tom prvom postavljanju sajta da nemamo samo iz jednog dela eks Jugoslavije materijal, nego da taj delimični materijal dođe iz raznih krajeva gde su istraživanja urađena i da se napravi ne plan od danas do sutra, nego dugoročan plan i da se kaže da smatramo da ovaj posao treba da preraste u državni posao onako kako je i u poznatim slučajevima od Južne Afrike pa do recimo Argentine itd. Ovakve komisije su konačno na

državnom nivou ustanovljene kao komisije utvrđivanja podataka, istine. Da zaključim, predlažem da u direkciji REKOM-a razmislite da na primer već, ja bih rekao krajem ove godine, posle ove prve promotivne kampanje, da paralelno počne da radi izrada faznog sajta koji će rasti i da se od prvog januara on postavi i bude otvorena platforma za argumentovane priloge.

Lazar Stojanović: Pošto smo mi poznati po tome što krademo sve dobre ideje, ja bih hteo da vam ukažem na jedan zanimljiv parapsihološki fenomen, a to je da smo ovu dragocenu ideju koju je kolega Žilnik izrekao, mi podneli Koordinacionom veću pre dva meseca, odobrili to. U toku je prerada sajta i pre kraja godine, već do kraja meseca na našem malom sajtu koji je napravljen u promotivne svrhe i za potpisivanje, moći ćete da nađete interaktivnu kartu konsultacija na kojima pritiskom na dugme dobijate video i tekstualne sažetke svega što smo mi radili i šta se tu pričalo. Sve naše male filmove i emisije koje su upravo počele od danas, uključujući i ovu emisiju moći ćete da gledate na našem sajtu. Sva naša dokumenta biće otvorena za pretragu na osnovu ključnih reči. Ako hoćete da vidite gde se sve u istoriji REKOM-a pojavio kolega Željko Žilnik, biće dovoljno da ukucate žil i iskočiće to što nam je potrebno odmah. I to je nešto što je upravo u toku, što mi shvatamo da je u modernom svetu jedan od ključnih instrumenata, a posebna stvar tu je naša komunikacija sa koalicijom koja je dosad bila dosta nerazvijena, a u toku je pretresanje i sistematizovanje adresa svih naših članova čiji je broj narastao na oko 1.500. Naročito je narastao onda kada smo preko sajta počeli da prikupljamo potpise i sada ljudi otvore sajt i mogu da se priključe koaliciji i onda računamo da ćemo animirati sve više vas i sve naše ostale kolege iz koalicije da se uključe i da vide šta mogu da doprinesu i da vide kako najbolje možemo da razvijamo podršku i da organizujemo prikupljanje potpisa kod njih, u njihovim sredinama. Mi otvaramo dva sajta. Trebalo bi da oni krenu od 15. septembra, ali ne kasnije od 20. septembra. Jedan forum je na sajtu koalicije i on je za članove koalicije i ljude koje mi pozovemo ili koji zatraže da se u to uključe. Na njemu se vodi rasprava o samom tekstu nacрта statuta za REKOM. Drugi sajt je na fejsbuku i tu ćete ubrzo dobiti molbu da nam dostavite prvo svoj pristanak da vas stavimo na fejsbuk, zatim svoje fotografije, zatim dokument za koji smatrate da je najznačajniji i onda pod kišobranom koalicije svi vi zajedno, sa svim vašim poznanicima, ljubiteljima ili onima koji žele da vas upoznaju izlazite u jednu svetsku elektronsku mrežu. Kao treće, kad počne kampanja prikupljanja potpisa izlazimo na tviter, jer je on najbolji za kratke poruke sa dva indikatora. Jedan je kako raste broj potpisa koje prikupljamo, a drugi je odbrojavanje broja dana kako silaze i svaka važna stvar koja se dnevno pojavi kao mala vest, desilo nam se ovo ili ono, ide na tviter. Mi ne mislimo da je ova inicijativa zatvorena u region time što je regionalna. Ne, to je svetska inicijativa. Ljudi su čuli za Bosnu, Kosovo i za Balkan. Postoje u svetu mreže koje prikupljaju elektronske potpise i podrške sa kojima mi imamo dobre kontakte i mi hoćemo da taj pritisak koji javnost treba da izvrši velikim brojem potpisa, koje daje pojačamo verovatno istim brojem potpisa iz sveta. To je posao koji ćemo krenuti već od polovine, već negde od februara sledeće godine i sada neću da trošim vaše dragoceno vreme na to, ima tu još puno toga. Sada se izlazi u široku javnost modernim sredstvima. Ovo do sad je bilo više tako malo inserteri, spot na televiziji, a sad idemo u jača i modernija sredstva. Konačno, ja bih zamolio koleginicu iz Documente.

Mladena Tadej: Ja bih se osvrnula prije svega na ono prvo pitanje *Zašto REKOM* i na pitanje gospodina Puhala - što ako ne dobijemo političku podršku i što ako se komisija ne osnuje? Meni se čini da je sam konsultativni proces koji traje četiri godine minimalno, izuzetno dragocjen upravo za suočavanje s prošlošću na prostoru svih ovih zemalja, zato što su se svi različiti akteri iz različitih perspektiva uspjeli složiti oko jedne stvari, da je ova tema izuzetno bitna za naš život dalje na ovim

prostorima. Sam proces je iznjedrio nešto oko čega smo se mi složili. Za mene je to izuzetno važno i ukoliko se komisija ne osnuje za godinu ili dvije dana, kako mi to planiramo, ne dobijemo političku podršku, ono što je gospodin Puhovski govorio kad je bio ovdje, bitno je s tim procesom nastaviti jer u konačnici meni osobno su važni ljudi. Ljudi koji će danas-sutra uzeti ili neće uzeti pušku u ruke, ovisno o tome kakva će im ideologija bit pred vratima. Da li će se morat branit ili će napadat. I bilo je govora o velikim i malim istinama i te velike istine koje su konstruirane kao kolektivne memorije određenih naroda, u određenom kontekstu. Pisane su iz određenih činjenica. Mi ćemo skupit činjenice, ali kad se činjenice iz moje perspektive stave u određeni kontekst opet mogu biti manipulirane. Ono što će REKOM radit, znači javno saslušavati žrtve, te male istine malih, najobičnijih ljudi iznijet na vidjelo, to su male istine koje će danas-sutra doprinijeti mojoj djeci. Moja generacija je, kako bi u Hrvatskoj rekli, zadojena na ovaj ili na onaj način. Neki su se razvili, neki su ostali negdje drugdje, ali moja djeca će imat mogućnost da tu veliku istinu propituju tim malim istinama i to je za mene važno i to je za mene ono što ovim korakom i REKOM u budućnosti, bog da da se osnuje, će značiti. Gospođa Milena mi je dala riječ. Inače ja u Documenti radim na projektu Ljudski gubici 1991- 1995., odnosno popisujemo sve ljude koji su imali prebivalište na području Republike Hrvatske, a poginuli su zbog ratnih okolnosti. Kako se dogodilo da su se ljudi, obitelji tih žrtava raselile? Jako puno ih je u Republici Srpskoj. Vjerujem da je dosta ljudi i na Kosovu, ostavila sam ovdje par letaka, ako poznajete ljude čije obitelji danas žive ovdje, a imaju žrtava samo na veb sajtu on lajn imaju mogućnost ispuniti upitnike. To nam je izuzetno bitno evidentirati svakog čovjeka koji je zbog ratnih okolnosti izgubio život, neovisno koje je nacionalnosti, kojoj je vojsci pripadao ili je bio civil.

Lazar Stojanović: Hvala vam Mladena. Ova akcija koju vi sprovodite je prominentno jedna akcija koja spada u ono čime se REKOM bavi i ja mislim da je vrlo dobro što ste to izložili ovdje i ja se nadam da će to biti jedan od rezultata ovoga, zato što mislim da je ova kopča bitna. Imamo vremena za još dva kratka priloga ukoliko neko od vas želi da kaže nešto, pa kada to završimo onda bismo se pozdravili do sledeće zgodne prilike za koju se nadamo da će biti što pre. Ima četiri karakteristike koje su značajne u vezi sa današnjim susretom, a koje ga malo razlikuju od toga kako su te konsultacije izgledale ranije i možda ćemo i promeniti model konsultacija ako utvrdimo da je ovako bolje. Prvo, deo o kojem razgovaramo mi kao članovi koalicije i kako razgovaramo mi među sobom, komplementaran je delu u kojem mi koristimo naše zajedničko prisustvo da uradimo nešto za širu javnost. Znači, mi sada nemamo 30 ljudi koje sakupimo da bismo ih odveli na televiziju, pa onda drugih 30 ljudi koje sakupimo da bismo razgovarali u maloj sali hotela, nego gledamo da produktivno i sa uštedom spojimo takva dva događaja. Ono drugo što nam to donosi, a to je jedan oblik prinude. To je što svojih uobičajenih četiri, pet, šest sati debate u jednoj ovakvoj maloj sali mi skratimo na dva i po, tri sata debate, onda svi ljudi budu kraći i svako pre nego što nešto kaže razmisli da li je to baš moralo da se kaže ili možda mi malo gnjavimo ljude time što kažemo. Treća stvar koja opet proističe iz ove dve jeste promena žanra. Kako mi Milena reče, mislim da je to bolje formulisala nego što bih ja to umeo. Ovo manje liči na naše uobičajene konsultacije, a više na neku vrstu *work shop-a*. Meni se čini da ako mi komuniciramo kao *work shop*, onda tu dolazi do *brainstorming-a*. Svako kaže što mu pada napamet, jedna od tih pet stvari će biti dobra. Onda dolazi do zanimljivih koincidencija, raspravlja se i o tehničkim pitanjima i o metodu i verovatno ja sa Želimirom ne bih ni došao do ove teme da nismo bili u jednom malom *brainstorming-u*, da ovo nije jedan mali *work shop*. Ovaj prilog je bio tipičan za to. Četvrto, ja ne znam da li je to zahvaljujući tome što je Banja Luka blagosloveno mesto koje sakuplja isključivo inteligentne i lepe ljude ili je to zbog toga što smo mi to povezali sa velikom televizijom, pa je to privuklo ljude ovamo ili je to zato

što bih ja voleo, ali bojim se da to nije razlog što mi radimo nešto jako pametno, zanimljivo i važno, pa onda ljudi sami dođu, ali ja sam veoma impresioniran svima vama koji ste u ovome učestvovali kvalitetom priloga, kvalitetom onoga što ste rekli i činjenicom da je ovo jedna ogromna energija ljudi koji su raspoloženi da to rade i ljudi koji znaju šta hoće, koji znaju šta o tome misle, koji su tome posvećeni. U tom smislu, ja vam se zahvaljujem, a zamolio bih Milenu da uzme reč i zatvori ovo.

Milena Savić: Šta reći posle Lazara, osim recimo još dodati da ono mladi, odnosno lijepi, plus mladi, znači jako mnogo mladog svijeta. Posebno mi se dopada da ste bili aktivni, pokazali izuzetnu energiju, snagu i moć. Nadam se da ćemo svi uspjeti u procesu jačanja i davanja podrške procesu REKOM-a, izgradnjom modela. Ovo što je rekao i gospodin Lazar, nešto novo, neka vrsta modaliteta novog koji će biti prisutan u daljem procesu konsultacija. Takođe, nešto što je jako bitno, da smo pokrenuli jednu debatu. Ovdje u Banja Luci, u Republici Bosni i Hercegovini, možda uključujući i nova područja koja su do sada, kako je rekao Radmilo, bila zapostavljena, znači Hercegovina, dio koji nije bio pokriven određenim informacijama, nije bio uključen i sve to stvara novi društveni ambijent za jačanje ove naše ideje. Ono što bih recimo dala kao prilog ovome što sam rekla, jeste mogućnost da do kraja ostanemo aktivni u participaciji ovog našeg *work shop-a* i da završimo na taj način što ćemo, svako od nas, vrlo kratko reći svoje utiske. Znači, da vidimo kakav je bio današnji dan, po vašem mišljenju šta je to što je dobro, što je loše, što treba možda u budućnosti prevazići.

Arsim Gerxhaliu: Po prvi put sam u Banja Luci i dopala mi se mnogo. Znao sam otprilike zbog čega dolazim ovde. Danas sam se uverio da to mogu i da pronađem, prvobitno i ono što je profesor Puhovski rekao - da svako radi za sebe, jer ja imam u meni ono što ja želim iz ove akcije. Divim se devojci koja je dala ovako lepu malu stvar koja je uticala na mene. Bilo je premeštaja žrtava van Kosova po masovnim grobnicama u Srbiji. Samim tim otišle su i informacije van. Znači, ovako jedino zajedno možemo da dolazimo da makar pomažemo tim majkama i porodicama koje još ne znaju za svoje nestale članove porodica. Drago mi je što sam vas upoznao i verujem da ćemo se videti u Prištini/Prishtinë.

Lazar Stojanović: Meni ste glavna dobit vi, i ja nemam šta da kažem. Na izvestan način ja sam dobio time što sam vas upoznao i time što znam da ćemo se verovatno opet sresti i prepoznati. Ja mislim da je to sjajno i ja sam utoliko bogatiji čovek.

(neidentifikovan učesnik) : Uvijek kad me neko pozove na ovakvu konferenciju, debatu ili skup, uvijek ću se pojaviti i iznijeti svoje mišljenje. Drago mi je što se okupio veliki broj učesnika. Imam osjećaj da možda neki koji su nešto htjeli reći, da nisu imali priliku ili da nisu htjeli, ali biće možda još koji put, tako da će imati i drugi put priliku. Isto, ja sam pristalica toga da ovo ne ostane na riječi, već ako ima neko nešto da uradi, neka krene ka tome i apsolutno da ova mišljenja podijeli sa svojim ljudima u organizaciji i da odmah krene na proširenje i svojih ciljeva i inicijativa, tako da se ovo proširi i podigne na jedan veći nivo. Pogotovo kod mladih je bio jedan veći problem informisanost. Mladi ljudi su zaista neinformisani i treba jako poraditi na tome i pogotovo sad dopada mi se ovo što ste radili na fejsbuku i na tviteru. Ne treba stati, treba koristiti i druge. Ima jako mnogo sajtova i mreža, a mladi ljudi provode veoma mnogo vremena na internetu, tako da pogotovo pored intelektualaca treba i mlade ljude uključiti u ovo. To je moja poruka i bilo mi je jako interesantno.

Tanja Subotić-Došen: Ja bih rekla da mi je jako drago što sam učesnik debate jer mislim da treba da se pronađu nestala lica, jer mislim da je to stvarno nešto osnovno, što porodicama treba da znaju gdje su im bar kosti, a što se tiče zločina treba da se kazne pojedinci, a ne cijeli narod. Mislim da je to vrlo bitno.

Tijana Bjeljac: Prvo, jako mi je drago što sam danas ovdje. Nisam ranije imala priliku da učestvujem na ovim događajima. Samo imam osjećaj da imamo jednog velikog slona ovdje između stolova kojeg niko ne vidi. Zapravo, od samog početka postoji suzdržanost kao da nije uopšte postignut kompromis između nas ovdje oko pitanja da li je potreban REKOM, zašto je potreban, koliko je potreban, kome, koga zastupa, pod velikim navodnicima, zato što mi uvijek na ovim prostorima imamo to pitanje koga zastupa. Međunarodna zajednica, na čijoj su oni strani. Mislim da se diskusija dosta razvodnila tako da na kraju ja nisam uspjela da pohvatam, možda je i do mene, nisam uspjela da uhvatim nijedan konkretan odgovor, a to je preduslov, isto kao što Bosna i Hercegovina ima problem da na samom početku je nakaradno počela bez dogovora oko bilo čega. Tako da imam osjećaj da je i ova koalicija počela nesistematizovano i neprihvaćeno od svih. Eto, toliko, iako mislim da je ovdje jako veliki potencijal ljudi, to bi trebalo iskoristiti, a odgovori koji baš se nisu poklapali sa pitanjima i zavisno od toga u ime koga je ko došao, u ime čega je ko došao, nekako mi je bilo suviše, nema jedinstva.

Mateja Mori

:Ja bih govorila, evo i gospodin tri mjesta lijevo od mene je maloprije govorio na informiranju mladih, pa ja mislim da spadam u mlade pošto sam vjerojatno najmlađa ovdje. Uglavnom ja iskreno do sad nisam mnogo znala o REKOM-u, tako da nisam mogla nešto aktivnije sudjelovati. Pretpostavljam, relativno nedavno sam tek uključena u Moju inicijativu i na sastancima Moje inicijative znalo se govoriti o REKOM-u, ali nikad se nije govorilo baš ono što se danas govori, koja je njegova svrha i slično. REKOM i KOREKOM, govorilo se o tome cilju kome svi težimo, ali nikad nije bilo objašnjeno zašto, tako da današnji sastanak je barem za mene bio prilično koristan.

Andreja Piskač: Takođe se slažem da postoji neinformiranost, budući da ja spadam isto u mlade. Ja sam generacija '91., kojima je najlakše manipulirati. Mi nismo baš bili svjesni što se dešavalo oko nas. Vrlo je teško u manjim sredinama. Recimo, ja nisam iz Zagreba, vrlo je teško u manjim sredinama naći ljude koji su spremni objektivno, nepristrasno govoriti o temama kao što je rat i ratni zločini pogotovo, i zato mi je vrlo drago da sam uključena u ovo i da mogu upoznat ljude iz raznih država koji mi mogu reći svoje mišljenje da mogu stvoriti svoj stav i o REKOM-u i općenito o ratu, tako da ne moram uzimati informacije zdravo za gotovo, jer čak niti mi unutar Hrvatske nismo baš sigurni na čemu smo. Ako smo u Dalmaciji - onda je Gotovina heroj, ako smo malo gore - onda više nije. Tako da je vrlo teško dobiti informacije dok ne sudjeluješ na debatama poput ove na kojoj možeš dobiti razna viđenja i zbog toga je meni vrlo drago da sam bila ovdje i pomoglo mi je u daljnjem razmišljanju.

Mirela Lišinović: Ja sam htjela reći da uvijek volim ovakve sastanke zato što su jako motivirajući za daljnji rad, jer puno toga kad se baviš ljudskim pravima te obeshrabruje. Upravo zato i postojimo, zato što postoje sve te prepreke i trebamo naći snage i motivacije za daljnji rad.

Ismet Sejfića: Dobro je bilo, baš je bilo fino. Ispričali smo se, vjerovatno neka pitanja ponovili, neka apsolvirali na novi način. To je normalno, drugog načina nema. Ako smo načinili mali korak, to

vrijedi u svakom slučaju. Možda mali u organizaciji, ne znam koliko je to važno u kontekstu. Trenutno je Ramazan. Večeras u 21:00 je ta emisija, ako se ne varam, tako da recimo moja rodbina neće imat priliku to da gleda. Ali zaista je to mali organizacijski, ne bih htio reć da je propust. Šteta je da eventualno oni koje to zanima večeras neće imat priliku to da vide. Inače, ostalo idemo dalje, u svakom slučaju čestitke organizatoru.

Srđan Puhalo: Sad nešto epohalno. Šta da vam kažem, ovo radimo za sebe, ne radimo za REKOM. Nama je na dušu, pa šta god uradimo, eto.

Tanja Topić: Ja sam jako zadovoljna, pogotovo što znam kakva je opšta klima, raspoloženje u Banja Luci, u ovakvoj sredini, pa skupiti subotom popodne, u 14:00 sati ovoliko intelektualaca i ovoliko mladih ljudi koji imaju ogroman potencijal, mislim da je veliki uspjeh. Forma mi se dopala i mislim da je vrlo efektno, naravno bez pretenzija da možemo dati odgovore na brojna pitanja koja nas muče i na koja nećemo vjerovatno dati ni u narednoj deceniji, mislim da je jako pretenciozno to i očekivati. Mislim da smo napravili lijep pomak.

Danijel Malić: Ovo je prvi put da Plava sfera ima dodir sa REKOM-om. Članovi smo mnogih koalicija, međutim svugdje treba da damo svoj doprinos. Poslije ovog sastanka imam jednu nedoumicu, možda i kao koleginica Bijeljac, a to je kako ostvariti ovaj cilj. Ja sam ponio pristupnicu da pokažem svojim kolegama, a moram im dati odgovor šta su naše obaveze. To nisam dobio na ovom sastanku. Iskreno se nadam da ću u skorijoj budućnosti dobiti jasnu viziju kuda ja, kao građanin Banja Luke i član Plave sfere treba da dam svoj doprinos.

Stanislav Jakica: Zahvaljujem se organizatoru. Bilo je odlično i svaki put kad nas pozovete doći ćemo.

Tijana Karalić: Ja imam jednu stvar koju ću prvu spomenut. Prva asocijacija za REKOM je bila Nataša Kandić, koja je medijski jedan skandal. Ja uopšte nisam shvatala šta je organizacija, šta je cilj te ogranizacije, a kad god se pomene REKOM, ja vidim gospođu Natašu Kandić koja non stop pravi skandale, šamara ljude, tuče se, pa mislim iskreno i nije mi uopšte bilo jasno šta organizacija uopšte radi i šta ona uopšte hoće da postigne tim. Sad mi je malo jasnije i drago mi je i nije tako strašno i drago mi je što sam došla do svojih zaključaka. Iskreno se nadam da će organizacija uspjeti, ustrajati u svojim naumima. Nadam se da će mladi ljudi početi da gledaju unaprijed, a ne non stop unazad, jer mene ne zanima šta je bilo, iskreno mene zanima šta će bit s mojim djetetom u budućnosti, bliskoj i daljoj.

Dragutin Vasić: Ja nemam ništa novo reći već što nije rećeno, osim da vam poželim sreću i uspjeh u vašoj inicijativi, da osnujete komisiju i da dobijete podršku državnih nomenklatura što ste danas govorili i nadam se da će ova inicijativa pomoći pomirenju u regionu, pogotovu u Bosni i Hercegovini, gdje je prijeko potrebno. Nadam se da ovakve ili slične inicijative u budućnosti, dalekoj budućnosti više neće biti potrebne, ako me razumijete.

Milovan Dragojević: Pre svega, ja jesam prema struci politolog i izabrao sam taj poziv kako bih mogao da služim svom narodu i da što je god moguće više dam sve svoje znanje upravo cilju koji će pomoći da unapredi ovu državu. To smatram svojom dužnošću budući da sam državljanin države u kojoj živim. Što se tiče ove same orgnizacije i svih drugih organizacija koje podržavaju taj cilj, ja

sam uvijek spreman i uvijek sam otvoren i da razgovaram i da podržim i u kojem god mogu pogledu da pomognem tu akciju. Nemam zamjerki oko bilo čega, jedino što se tiče kamere, kad je previše blizu čini mene nervoznim tako da, hvala. Politolog, ne političar, to nije isto.

Šefika Muratagić: Prvi put sam s REKOM-om bila u Prištini/Prishtinë. Možete misliti kako je to meni bilo zbunjujuće. Prvi put Kosovo, Priština/Prishtinë, odnosi Srbija i ovo i REKOM. Ništa nisam razumjela, vjerujte, i pomalo me bilo strah. U Banja Luci sam treći put po pitanju REKOM-a i ja sam presretna. Mogu vam reći od onog prvog puta kad su mladi ljudi iz Banja Luke došli sa velikim nerazumjevanjem, mislim da je najmanje pet njih tad reklo samo da želi otići iz Bosne. Danas nijednog nisam čula. Ja ću demantovati, ali nisam čula da ste rekli, znači zaboravili ste da ćete ići iz Bosne. Moram demantovati kolegu Puhala s kojim sam na terasi žestoko diskutovala. Itekako, od tog prvog puta, u odnosu na utrošeni novac, u Banja Luci ima pomaka. Evo, mladi ljudi su ako ništa, danas rekli da su informisani, a to je već veliki pomak. Znači, biti informisan, pa je mislim najmanje 50% od njih reklo da želi podržati REKOM. Već se izjasnilo, ostali su rekli da će se informisati šta je njihov zadatak, šta je uloga. To je veliki pomak, ne treba žaliti ni novac, ni sredstva, ni trud za ovako pozitivnu stvar. Ja sam zadovoljna.

Safet Muratagić: I ove današnje konsultacije su faktički jedan mali pomak ka glavnom cilju, a to je osnivanje REKOM-a. Mi narodi Balkana, moramo da izvučemo jednu pouku šta nam se to desilo. A da bi to izvukli moramo doći do uzroka, jer i svjetska medicinska tehnologija našla bi lijek adekvatan za rak kad bi znala uzrok šta ga inicira, šta ga podstiče, a mi moramo doći do uzroka šta je to dovelo do ovih naših tragedija. Mislim da osnivanjem REKOM-a, da će to biti jedan segment da dođemo do tog uzroka šta nam se to desilo i da nam se više nikad to ne desi ružno što nam se desilo. Mislim da je REKOM sigurno jedna prava stvar gdje će dobiti podršku i međunarodnih faktora, pogotovo ovih evropskih, naših susednih prijateljskih zemalja.

Srdan Puhalo: ... meni se uvijek više dopada *brainstorming* nego *brainwashing* itd. Nekako smo bili navikli na *brainwashing*. Možda je to i najbolji dio ovog. Dopada mi se ova inicijativa jer mislim da će ona imati jako velike dalekosežne posljedice, pozitivne, kojih vjerovatno danas nismo ni svjesni. Mislim da će ona značajno preokrenuti u ovom pozitivnom pravcu čitavu stvar kad je riječ o animaciji što većeg broja ljudi i ja ipak smatram da je ovaj dio uticaja na javnost i na medije, na sve veoma bitan. Bez tog pritiska teško je dospjeti do inicijative u bilo kojem parlamentu i zato mislim da je to jako bitno. I za buduću animaciju i za okupljanje što većeg broja ljudi.

Adrijana Pinek: Moram reći da je ovaj sastanak za mene bio veoma informativan i koristan, s obzirom da za samu ideju REKOM-a sam saznala prije par dana. Tako da je ovo sada bilo prikupljanje utisaka o tome šta je ova inicijativa, šta su njeni ciljevi itd. Još ima nekih nejasnoća i pokupila sam materijale, pa se nadam da ću uspjeti to da postavim sve na svoje mjesto.

Radmilo Golijanin: Ideja je dobra, sviđaju mi se ovi mladi ljudi samo što treba češće da odu u Sarajevo, Tuzlu, Bihać i da i tamo popričaju i obrnuto. Malo je ko od njih bio, ali aktivisti REKOM-a moraju ovu priču da prenesu u svojim mikro ćelijama gdje se nalaze od mjesne zajednice do lokalnih parlamenata. Znaite šta su ljudi posle rata - prazne vreće koje jedva stoje uzgor. Treba ljude osloboditi straha, a znate kako ih oslobađamo, samo istinom. Ja sam doprinio parlamentu kad ja u lokalnom parlamentu Trebinja, Nevesinja, Gacka, Bileće mogu da dođem i da kažem o ideji REKOM-a i da te lokalne vlastodržce, odnosno moćnike razoružam i da ih privolim, odnosno da ih

natjeram da prihvate ideju REKOM-a. Ja sam već uspio u tome. Oni meni dalje ne trebaju da istražujem i da nađem žrtve. Drago mi je i zadovoljan sam i sa intelektualcima i sa mladim intelektualcima. Hvala vam.

Želimir Žilnik: Čujem, mnogi su zadovoljni, a ja sam tužan jer se uskoro rastajemo.

Milena Savić: Prije nego što ja kažem, a mogu da kažem da sam prezadovoljna, informisana, dobili smo neke nove ideje, motivacije, evo kolega iz Doboja još.

San Makarević: ToPeeR Doboj... mi smo zadovoljni skupom. Krivo nam je što nismo jutros bili na snimanju, nismo dobro shvatili. **Zadovoljan sam cijelim ovim skupom i podržavamo REKOM.**

Biljana Bjelaković: Ja imam dosta godina u odnosu na ove mlade. Ja sam za Natašu Kandić čula od početka i podržavam tu njenu ideju, jer kažem da i naša organizacija to podržava. Potrebni su tačni podaci; samo bih ja dodala da možda treba uvrstiti svijetle primjere. Ima ljudi koji su pomagali nekim koji su morali bježat. Trebalo bi i te ljude imenovati, uvrstiti u te podatke da se i o njima zna. **To je ipak doprinos. Tad je trebalo bit i hrabar i pametan i odlučan.** U svakom slučaju podržavam, ja sam za Natašu Kandić i tu ideju, sad nije bitno ko će je voditi, uglavnom da se završi ova ideja i taj proces se mora završiti. Možda to djeluje utopistički, i meni je djelovalo kad sam prvi put čula, ali je to neminovno, neminovno zbog budućnosti, zbog djece da se jednom zna šta se desilo, pa da se ne dešava ponovo.

Milena Savić: Ja vas sve pozdravljam i nadam se da ćemo se uskoro vidjeti. U svojim fasciklima imate izjavu o pristupanju, pa vas molim da to malo razmotrite u okviru vaše organizacije ili pojedinačno. Ukoliko je neko potpisao, neka da meni, pa ću ja da ponesem ili Lazaru, a ako neko ima neku dilemu kako potpisati i šta odlučiti u okviru organizacije iz koje dolaze, mogu to da urade i da nam naknadno dostave.